

DE MAGISTRAAT VAN GRONINGEN, 1580-1594

roelof van der velde

R. van der Velde is doctoraalstudent Nieuwste Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Groningen.

De zestiende eeuw was voor Stad en Lande een roerige periode. De eeuw werd beheerst door wisselingen van landsheer, de twisten tussen Stad en Ommelanden over het stapelrecht en de religie. Twee gebeurtenissen hebben altijd bijzonder de aandacht getrokken van de historici: het 'Verraad' van Renneberg, waarbij deze stadhouder de keus maakte het katholicisme in zijn gewesten te behouden, en het Tractaat van Reductie, waarbij Groningen onder de Unie van Utrecht werd gebracht. In de tussenliggende periode was de magistraat van de stad Groningen katholiek.

In dit artikel wordt een overzicht gegeven van de colleges en personen die in dat magistraatsbestel een rol speelden. Van belang daarbij waren Burgemeester en Raad, de Gezworene Gemeente (het keurcollege van de Raad), de Hoofdmannenkamer, de syndicus en de ambtmannen. Door middel van een onderzoek in de genealogische literatuur is geprobeerd iets meer te weten te komen over de verschillende raadsleden, hun familie en achtergrond.

burgemeesters en raad

Het hoogste bestuurscollege in de stad was de Raad. In de hier behandelde periode bestond dit college uit zestien personen. (1) De Raad had een tweeledige functie. Allereerst was het een bestuurlijk orgaan; daarnaast was het bevoegd de stedelijke justitie uit te oefenen.

De zittingsduur voor elk raadslid was twee jaar, waarbij jaarlijks de helft van de leden aftrad. De raadsleden die voor het tweede jaar zitting hadden vormden de 'oude, nog zittende (of: afgaande) Raad', terwijl de anderen de 'nieuwe (of: aangaande) Raad' werden genoemd. De afgetreden raadsheren vormden de Oud-Raad, een niet-geformaliseerd instituut, dat bestond uit alle buiten de eed zijnde raadsleden. De Oud-Raad werd in zwaarwegende gevallen bij de besluitvorming betrokken. Zowel het vergroten van het fonds aan ervaring, als de wens om zwaarwegende beslissingen op een zo breed mogelijke basis te nemen, speelden hierbij een rol. (2)

Het was niet aan een ieder weggelegd zitting te nemen in de Raad. Een aankomend raadslid behoorde in het bezit te zijn van een eigen huis of erf met een waarde van tenminste 300 mark. Familierelaties tussen raadsleden onderling waren niet toegestaan. Bij het genealogische onderzoek kan bekeken worden in hoeverre aan deze regel de hand werd gehouden. (3)

Ieder jaar namen vier raadsleden de burgemeestersfunctie op zich. De belangrijkste bezigheid van de burgemeester was het uitoefenen van het voorzitterschap en de benoeming van kerk- en gasthuisvoogden. In verband met het voorzitterschap was het bestuurlijk jaar, dat op 23 februari begon, verdeeld in vier panden. De dagen waarop in principe die panden begonnen waren Sint Petri ad Cathedram (23 februari), Pinksteren, Maria Geboorte (18 september) en Sint Andreas (30 november). Binnen een maand na overdracht van zijn pand moest de voorzittende burgemeester rekenschap afleggen. (4)

De personele samenstelling van de Raad geschiedde door de Gezworene Gemeente, of om exacter te zijn, door vijf keur- of boonheren uit het laatstgenoemde

college. Elk jaar op 8 februari (veertien dagen voor Sint Petri) verzamelden Burgemeesters, Raad en Gezworene Gemeente zich op het raadhuis, alwaar de voorzittende burgemeester in een afgedekte hoed evenveel bonen als aanwezige gezworenen stopte. In ieder geval bevonden zich er vijf zwarte bonen in; de overige waren wit. De gezworenen die vervolgens de zwarte bonen trokken werden dat jaar de keur- of boonheren. (5)

De keurheren werd vervolgens de eed afgenomen, waarna zij zich terugtrokken en zonder overleg met wie dan ook, een lijstje opstelden van de acht personen die zij waardig achtten de komende twee jaar zitting te nemen in de Raad. Het recht van de tot de keur geroepen gezworenen was eenmalig. Weigerde één der gekozenen, dan werd door de Raad in nieuwe samenstelling een opvolger uitgezocht. Nadat op 8 februari 1581 Herman Swartwolt een raadszetel was toegedacht weigerde hij deze, met als argument dat hij lezen nog schrijven kon. Egbert Alting noteerde vervolgens in zijn Diarium: 'ende postridie Loech Allershoff in zijn plaats durch den Raedt ende neet by den vijff keurheren (als de hoeren keur eenmael gedaen) erwhelet worden..' (6)

Op 22 februari werden de nieuw gekozen raadsleden door de 'oude, nog zittende Raad' in hun ambt beëdigd. De volgende dag koos de voltallige vergadering vier nieuwe burgemeesters en twee nieuwe hoofdmannen. Dezelfde dag nog werd het bestuur officieel overgedragen. Die overdracht vond plaats door de verplaatsing van de stadskist, waarin zich onder meer de stadssleutels en de zegels bevonden, naar het huis van een zittende burgemeester. (7)

Bovenstaand verhaal geeft de indruk dat de gezworenen bij hun jaarlijkse keur een redelijke invloed konden uitoefenen op de samenstelling van de Raad. In de praktijk bleek dit nogal tegen te vallen: daarover later meer.

In de ontwikkelingsgeschiedenis van de raadskeur is er een periode die vrij opvallend is, namelijk van 1569 tot 1576. In die jaren vond er in het geheel geen keur plaats. Bij monde van Caspar de Robles liet Alva weten dat in afwachting van een nieuwe ordonantie op de raadskeur en het justitiële apparaat, de magistraat onveranderd in functie zou blijven. In een brief van 31 januari 1569 werd de reden van deze maatregel gegeven: 'Als men vergangen tijden in verscheiden manieren nu mehr claelijck gemercktt und bevonden heeft, wat onordenongh, beroerten und ellend daeruijt ervolgt, dat der koers eins Raeds der stadt Groeninghe oijck bij etlicken van den gemeente geschiet, die den nijeuwichheden, secten oirsackeren en invuerderen des geschehen jamers gunstlich geweest als ein yeder ooghenschijnlick gesihen und ghij sullicx (leyder) wircklijck meest vernomen'. (8) Requesens voegde daar in november 1574 aan toe, wilde men in Groningen verzekerd zijn van een goede en katholieke regering, dan moest men de keur niet overlaten aan vijf door het lot bepaalde personen. Eerst in 1576 zou er weer een raadskeur plaatsvinden, echter wel onder de aanwezigheid van de stadhouder en de bisschop. (9)

de gezworene gemeente

De Gezworene Gemeente was een college van 24 personen, dat in de hier behandelde periode voornamelijk tot doel had de keur van de Raad. De gezworenen kenden evenals de raadsleden een zittingsduur van twee jaar, met opnieuw een jaarlijks afgaande helft. Inkiesing geschiedde door middel van coöptatie. Op de achste dag na de keur van de Raad vergaderde de Gezworene Gemeente, waarbij opnieuw door middel van de bonen uit hun midden vijf keurheren werden vastgesteld. Deze vijf kozen de twaalf nieuwe gezworenen, in plaats van twaalf afgaande. De nieuw samengestelde Gezworene Gemeente koos vervolgens uit haar midden drie taalmannen. Deze taalmannen fungeerden als voorzitters en woordvoerders van het college. Deze taalmannen werden voor het eerst in 1553 vermeld: is er in de bronnen eerder sprake van taalmannen, dan is een woordvoerder van de Raad bedoeld. (10)

De gezworenen moesten voordat ze van het college deel uit konden maken eerst aan een aantal voorwaarden voldoen. Er moest een bepaalde mate van maatschappelijke welstand zijn. Wat die mate was, is niet bekend. Zeker is dat niet de eis van 300 mark heeft gegolden, hoewel een aantal leden aan deze voorwaarde zeer zeker zou hebben voldaan, aangezien de novitii voor de Raad grotendeels uit de Gezworene Gemeente werden gehaald. De gezworenen mochten gelijk dat voor raadsleden gold geen onderlinge familierelaties hebben. (11)

De Gezworene Gemeente had een tweetal taken. De eerste was de al uitvoerig aan de orde gekomen raadskeur. De tweede bestond uit het adviseren van de Raad in belangrijke kwesties. De oorspronkelijke opzet van de Gezworene Gemeente zou zijn geweest het vormen van een tegenwicht tegen de machtige Raad. Die tegenwichtfunctie is in ieder geval niet gelukt: de gezworenen mochten niet vergaderen zonder toestemming van de Raad. Dat laatste was zelfs opgenomen in de eed die alle gezworenen moesten afleggen: 'Ende dat ghy gene vorsammelynge offte verbunt, offte achte maken sullen dan samtlike mit Borghermesteren ende Raedt vorg. ende buten hoeren Consent neet.' (12)

De Gezworene Gemeente was aanvankelijk waarschijnlijk gekozen door de burgers. In januari 1577 namelijk vroegen de burgers van de stad aan de Raad een grotere betrokkenheid bij de besluitvorming. Daartoe werden zestien burgergedeputeerden aangesteld. Vervolgens eisten de burgers een nieuwe verkiezing van de Gezworene Gemeente, door hunzelf uitgevoerd. Daarbij deden ze een beroep op oude privileges: oorspronkelijk zou de Gezworene Gemeente door de burgers zijn gekozen. Aan dat verzoek werd nog hetzelfde jaar voldaan. (13)

Voor zover ik heb kunnen nagaan, hebben in de periode 1580-1594 79 verschillende personen het gezworeneschap bekleed. Zestien van hen zouden later in de Raad opduiken. Minimaal 36 personen zijn er nodig om in een bepaalde periode zo'n college te vullen: twaalf aangaande, twaalf afgaande en twaalf oude gezworenen. Zestien personen verdwenen naar de Raad, hetgeen betekent dat er een verloop van 27 personen was. In dat getal begrepen zijn de sterfgevallen, waarvan ik niet heb kunnen bepalen hoeveel dat er waren.

overige functies

De bevoegdheid de stedelijke justitie uit te oefenen lag bij de Raad. Naast de Raad bestonden er nog een tweetal rechtscolleges: de Hoofdmannenkamer en het Gildrecht.

De Hoofdmannenkamer was een zuivere stadsrechtbank, die echter met name ommelander zaken behandelde. Na vele schandalen in de rechtspleging in de Ommelanden werden in de veertiende eeuw de warven

ingesteld. Dit waren bijeenkomsten van de redgers uit één kwartier, tesamen met de stadsregering. De warven gaven keuren en privilegiën, behandelde civiele zaken in appèl en vervolgden in criminele zaken als de redgers dat verzuimden. In 1379 stelde de stadsregering vijf hoofdmannen (of hovetmannen) aan om namens haar in de warven zitting te nemen. De hoofdmannen riepen de warven bijeen en behandelde voor het gemak steeds meer (kleine) zaken zelf. Het duurde niet lang of zij domineerden de warven volledig, een gegeven dat in de loop der zestiende eeuw officieel erkend werd. (14)

In de in dit artikel behandelde periode benoemde de stad nog slechts vier hoofdmannen. Zoals gebruikelijk hadden deze voor twee jaar zitting, waarbij jaarlijks de helft aftrad. De nieuwe hoofdmannen (benoemd door de Raad) waren over het algemeen de zojuist afgetredene burgemeesters. De afgaande hoofdmannen werden over het algemeen opnieuw burgemeester. Naast de vier (stads)hoofdmannen benoemde de stadhouder een vijfde lid van de Hoofdmannenkamer, de luitenant-hoofdman. In deze periode waren dat Johan de Mepsche en Johan van Gouda, de vroegere syndicus van de stad.

Het andere rechtscollege, het Gildrecht, behandelde de zaken betreffende het stapelrecht. De werkring van het Gildrecht stond precies beschreven in het Oldermansboek. Het college bestond uit acht personen (oorspronkelijk zestien), waarvan elk jaar de helft zijn plaats afstond. In deze periode werden de gildrechters op 23 februari ingekozen door de acht zojuist afgetreden raadsleden, waarbij niemand mocht worden gekozen die het voorgaande jaar raadslid was geweest. De gildrechters kozen vervolgens zelf een olderman (voorzitter) en twee busheren. (15)

Er waren in de stad nog enkele personen die zeker tot de magistratuur gerekend moeten worden. Allereerst de syndicus. Hij was een door de Raad aangestelde jurist. In raadsvergaderingen had hij een adviserende stem en in juridische kwesties trad hij meermalen als woordvoerder op. Zijn permanente aanwezigheid en zijn grote kennis van juridisch ingewikkelde kwesties gaf hem uiteraard veel invloed. Aanvankelijk was de syndicus tevens secretaris, maar na de dood van syndicus Hermannus Abbringe in 1558 werden deze twee functies gescheiden. (16)

In deze katholieke periode vervulde van 1576 tot 1586 Johan van Gouda deze functie. Hij was als het merendeel der syndici niet afkomstig uit Groningen. Hij behoorde tot het bekende geslacht De Gouda van Swindrecht en was ijverig spaansgezind. In 1587 werd hij aangesteld als luitenant-hoofdman. Hij stierf op 4 oktober 1593. (17)

Als syndicus werd hij opgevolgd door dr. Wilhelmus Hammonius, die waarschijnlijk van oorsprong wel groninger was. Hij was hier echter lang afwezig geweest, aangezien hij bij de graaf van Oetingen in Zwaben had gediend. Na het Tractaat van Reductie bleef hij aanvankelijk, ondanks zijn spaansgezinde houding, syndicus. In 1596 werd hij alsnog afgezet, omdat hij contacten bleef onderhouden met spaansgezinden. (18)

De stad bestuurde niet alleen de stad en de direct omliggende gebieden, maar ook het gericht Selwerd (of het Gorecht) en de beide Oldambten, het Wolden en het Klei-Oldambt. Het gericht Selwerd lag om de stad heen en omvatte onder meer de volgende dorpen: Helpen, Haren, Onnen, Noordlaren, Kropswolde, Foxhol, Westerbroek, Engelbert, Middelbert en Noorddijk. (19) Het Wold-Oldambt strekte zich onder meer uit over de dorpen Veendam, Wildervank, Nieuwe Pekela, Winschoten, Beerta, Finsterwolde, Midwolda, Noordbroek, Meeden, Westerlee, Heiligerlee, Eexta en Scheemda. (20) Het Klei-Oldambt strekte zich uit over Wagenborgen, Woldendorp en Termunten. (21)

De Raad stelde ambtmannen aan, die verplicht waren alle besluiten van de Raad in hun rechtshandelingen

door te voeren. Zij oefenden in deze gebieden de civiele rechtspraak uit in naam van de stadsraad. (22) Ambtmannen, in verband met de breuken bezaten zij waarschijnlijk een lucratief baantje, werden over het algemeen gerecruteerd uit de rangen van de raadsleden. In deze periode vinden we bij voorbeeld als ambtmannen Johan van Ballen, Claes Heldt, Albert Jarges, Frederik Moysteen en Ulger Ulger.

de raadsleden

Tot dusver is weergegeven hoe de keur van burgemeesters, raadsleden, hoofdmannen en dergelijke volgens de regels behoorde te gebeuren. De vraag is of de praktijk misschien meerdere regels kende. In onderstaande tabel is weergegeven wat het carrièreverloop was van alle 43 raadsleden in de periode 1580-1594. Voor alle duidelijkheid: een bestuurlijk jaar begon op 23 februari. Van het bestuurlijke jaar 1580 zijn enkel die raadsleden weergegeven, die hun posities behielden of kregen na het 'verraad' van Rennenberg; van het bestuurlijke jaar 1594 zijn enkel de raadsleden vermeld, die zitting had-

den tijdens de katholieke periode van de stadsraad.

Opvallend is het regelmatige patroon dat zich vertoont. Raadsleden hadden constant zitting, met slechts tussenposen van een jaar. De enige uitzondering daarop was Habbo Aldringa, die met tussenposen van twee jaar zitting had. Onderzoek leverde op dat de oorzaak gezocht moet worden in zijn zwager-schap met burgemeester Johan Wijffringh: Aldringa nam steeds plaats in de Raad tijdens de jaren dat zijn zwager Wijffringh hoofdman was. (23)

Het patroon ten aanzien van burgemeesters en hoofdmannen vertoont een al even grote regelmaat: na twee jaar het burgemeestersambt te hebben bekleed werd men hoofdman, om vervolgens na twee jaar terug te keren als burgemeester. Enkel de dood kon dit stramien doorbreken.

De Raad functioneerde met een minimum aantal mensen. Op zijn minst waren er 26 personen nodig om de Raad en Hoofdmannenkamer te vullen (18 raadsleden en 8 hoofdmannen/burgemeesters). In deze periode zaten er 43 personen in de Raad en Hoofdmannenkamer. Het verschil van 17 personen kan worden verklaard door middel van sterfgevallen. Van 12 personen is

Tabel: Het carrièreverloop van de 43 raadsleden in de periode 1580-1594

Raadslid	1580	1581	1582	1583	1584	1585	1586	1587	1588	1589	1590	1591	1592	1593	1594
Habbo Aldringa		G/Y	O		Rn	R			R	R			R	R	
Loech Allershoff		R	R		R	R		R	R		R	R		R	
Gijsbert Arents	R	R		R	R		R	R		R	R		R	R	
Johan van Ballen	A	A		H	B	B	H	H	B	B	H	H	B	B	H
Claes Gerrijts van Begbergen		T	G	Rn	R		R	R		R	R		R	R	
Herman van Begbergen	R	R													
Thomas van Bommel			G	Rn	R		R	R		R	R		R	R	
Arent ter Braecke		G/Y	G		T	G/Y		Rn	R		R	R		R	R
Johan Canter	R		R	R		R									
Christopher Deest	B	H	H	B											
Johan van Deest	G	R	R		R	R		R	R		R	R		R	R
Derck Draper		G	G			Rn	R		R	R		R	R		R
Albert Eelts	R					A	A				H	A	A	H	B
Evert Eelts	O	R	R						Y						
Everhardus d'Embda (van Emden)															
Claes Heldt	R		R	R		R	R		R	R		R	R	A	Rn
Hinrich Helmichs	M	M						T	G		T	T		G	Rn
Garbrant Heynens	R	R		R	R		R	R		R	R		R	R	
Berent Hinrichs (Maler)	G	T						T	G		G	Rn	R		R
Barelt Jansz (Moltmaker)	R		R	R		R	R		R	R		R	R		R
Albert Jarges		R	R		R	R		R	R	A	A	A	A	B	B
Redmer Koenigk								G	G		Rn	R		R	R
Syert Koenigk	G	R	R		R	R									
Johan Lewé											Rn	R	H	B	B
Johan Marissingh	R														
Herman Mensens	G	Y	G	G/Y		G	T		G	G		T		Rn	
Frederik Moysteen	R	R		R	R		R	R	A	R	R/A	B	B	H	H
Johan Papinck	G											G		G	Rn
Herman Peters (Schwaechman)	R		R	R											
Derck Roeberts	B	B	H												
Roleff Roeberts	G	G/Y			R		R	R		R	R		R	R	
Albert Rolteman	B	H	H	B	B	H	H	B	B	H					
Rycke Ryckens	G	T	Rn	R		R	R		R	R		R	R		
Wolter Schatter	H	B	B	H	H	B	B	H	H	B	B	H	H		
Evert Symens	R	R													
Johan Thedema	H	B	B	H	H	B	B	H	H	B	B	H			
Joachim Ubena	B	B	H	H	B	B	H	H	B	B	H	H	B	B	H
Evert Ulger	H	H	B	B	H	H	B		H	H	B	B	H	H	B
Ulger Ulger	G	G	O	O				Rn	R	A	R			R	R
Egbertus Upkena	R	R		R	B	H	H	B	B	H	H	B	B	H	H
Jacob Vinckenborch		R	R		R	R		R	R						
Jasper Willema			Rn	R		R	R		R	R		R	R		R
Johan Wijffringh	H	H	B	B	H	H	B	B	H	H	B	B	H	H	

Verklaring der letters: B=Burgemeester; H=Hoofdman; R=Raadslid; Rn=Raadslid novitius; A=Ambtman; G=Gezworene; T=Taalman der Gezworene Gemeente; Y=Gildrecht; O=Olderman van het Gildrecht; M=Bouwmeester van de gilden.

achterhaald dat ze in deze periode zijn overleden, van vier andere kan dat gevoegelijk worden aangenomen. Een vijfde, Evert Eelts deed blijkbaar afstand van zijn mogelijkheid plaats te nemen in de Raad; wel zien we later zijn broer Albert opduiken. Geconcludeerd kan worden dat eerst bij de dood van één der regeringsleden een nieuwe werd binnengehaald.

Novitii voor de Raad werden grotendeels uit de Gezworene Gemeente gerecruteerd. Uitzonderingen daarop waren Evert van Emden, de broer van de invloedrijke secretaris van de Hoofdmannenkamer Popcko Everardi d'Embda, Johan van Ballen, Albert Jarges, Johan Lewe, alle leden van zeer aanzienlijke oude magistraatsgeslachten.

Door middel van een onderzoek in de genealogische literatuur is geprobeerd de burgemeesters, raadsleden meer achtergrond te geven. Mogelijkerwijs valt er dan iets te zeggen over de nieuwelingen in de Raad, de oude magistraatsfamilies, familierelaties onderling en meer van dergelijke zaken.

Aldringa. De Aldringa's waren een van oorsprong oost-fries jonkersgeslacht, dat zich een positie wist te verwerven in de Ommelanden. Waar we Habbo Aldringa in deze familie moeten plaatsen is niet duidelijk. Verwarrend is de vermelding van twee Habbo Aldringa's in de hier behandelde periode: vader en zoon. De vader, het raadslid, trouwde (zijn tweede huwelijk), evenals zijn zoon, met een zuster van burgemeester Johan Wijffringh. De Aldringa's zouden ook na de Reductie magistraatsposities blijven innemen. De zoon Habbo trad bij voorbeeld op als gildrechter. (25)

Allershof. Rond 1560 werd Loech Allershoff (gest. 22 juni 1593) voor het eerst als gezworene vermeld, waarna hij regelmatig in dit college opdook. In 1573 was hij kluitmeester en drie jaar later werd hij voor het eerst in de Raad gekozen. (26)

Arents. Gijsbert Arents behoorde in 1577 tot de burgergedeputeerden die het werd toegestaan de raadsvergaderingen bij te wonen. De door de burgers gewenste vernieuwing van de Gezworene Gemeente leverde hem een zetel in dat college. Opvallend was zijn rol tijdens het beleg van 1594. Als munitiemeester werd hij door Verdugo (die hem Gijsbert Harens noemt) er van verdacht zo snel mogelijk door de voorraden heen te willen geraken. Behoorde Gijsbert Arents misschien tot de staatsgezinde partij in Groningen? (27)

Van Ballen. De Van Ballens speelden ook in voorgaande periodes in de groninger magistraat een rol. In 1429 al werd een Egbert van Ballen als burgemeester vermeld. Vermoedelijk was het geslacht verwant aan het magistraatsgeslacht Coninck. Aanwijzingen daarvoor zijn de duidelijke overeenkomsten in familiewapen, en de vermelding van bij voorbeeld een Ave Coninck 'genoemt van Ballen' en een Duirt van Ballen 'alias Coninck'. (28) Johan van Ballen werd in 1576 raadslid en al spoedig ambtman van het Oldambt. In 1583 werd hij hoofdman in plaats van de gestorven Derck Roeberts. In 1594 was hij de leider van een groep magistraatsleden, die geneigd waren tot overgave aan het staatse leger. Tot deze groep behoorden verder Frederik Moysteen, Jasper Willema, Derck Draper, Evert Ulger en mogelijkerwijs Claes Heldt. (29)

Van Begbergen. Er speelden in deze tijd een aantal personen uit deze familie een rol. Een genealogie is echter niet samen te stellen. Claes Gerrijts van Begbergen kwam vanaf 1576 regelmatig voor op de lijst van gezworenen. Herman van Begbergen, paardekoper van beroep, komt bij Abel Eppens voor als Herman Gerrits en is dus mogelijkerwijs de broer van de vorige. Na 1582 nam Claes in ieder geval diens positie in de Raad over. Daarnaast moet Berent van Begbergen worden genoemd, die verscheidene malen als gezworene optrad. Interessant is dat deze Berent regelmatig als Ten Berge wordt vermeld, hetgeen een familierelatie zou kunnen aanduiden met de Ten Berge's die in de zeventiende eeuw in Groningen een rol speelden. (30)

Van Bommel. Het geslacht Van Bommel was van oor-

sprong gelders, alwaar ze ook nog steeds bezittingen hadden. Thomas van Bommel verwierf in 1568 het gildrecht, werd in 1582 gezworene en was reeds het volgende jaar raadslid. Blijkbaar had hij hoge aspiraties, want uit de verbeurdverklarde goederen van Christoffer van Ewsum kocht hij de borg Mathenesse onder Baflo. Van zijn kinderen huwde zijn zoon Jasper met Willem-tien d'Embda, de dochter van Popcko Everardi d'Embda en een dochter met een lid van de familie Ter Braecke. (31)

Ter Braecke. De Ter Braecke's waren een nieuw geslacht in de groninger magistraat. Ze wisten omhoog te komen omdat ze trouw katholiek bleven. Leden van de familie huwden met leden van families als Coiter, Helmichs, Jarges, Horenken en Potter. (32)

Canter. Johan Canter (gest. 14 april 1587) zal ongetwijfeld hebben behoord tot het vermaarde geleerdegenslacht van dezelfde naam. Naast geleerden leverde de familie ook leden aan de magistraat. In de periode tussen 1494 en 1517 was een Gelmer Canter secretaris van de stad en een enkele maal komen we de naam Canter tegen onder de ambtmannen. Naast Johan Canter, die in 1576 gildrechter was, wordt in deze periode een Joachim Canter (gest. 23 december 1591) als gezworene genoemd. (33)

Van Deest. Christopher (gest. 15 augustus 1583) en Johan van Deest, vader en zoon, waren beide rentmeester van de stad. Johan was in 1577 en 1578 gezworene en taalman. In 1581 nam hij zitting in de Raad. Een Egge van Deest trad vanaf 1583 op als gezworene. Huwelijken werden aangegaan met leden van de geslachten Roeberts, Fritema en Hammonius (het betreft hier een dochter van de syndicus). (34)

Draper. De Draper's waren een familie die door hun trouw aan het katholieke geloof opklommen. Naast het raadslid Derck Draper, moet Johan Draper die vanaf 1583 als gezworene optrad worden genoemd. (35)

Eelts. De familie Eelts was van oorsprong afkomstig uit Siddeburen. Eelt Tammes had in 1481 het gildrecht gewonnen en wist door te dringen tot magistraatsposities. Volgens Abel Eppens had hij zich daarbij nogal verrijkt. De raadsleden Albert en Evert (gest. rond 1590) waren broers van elkaar. Een derde broer was de bekende dr. Johannes Eelts (ca. 1528-1588), pastoor van de Sint Maarten. (36)

d'Embda. Everhardus van Emden (d'Embda) was een zoon van de vroegere secretaris van de Hoofdmannenkamer Everhard van Emden en een broer van diens opvolger Popcko Everardi d'Embda. Popcko bleef aanvankelijk na de Reductie aan als secretaris van de Hoofdmannenkamer, maar moest in 1597 wijken, omdat hij rentebrieven had vervalst. (37)

Heldt. Claes Heldt was een lid van een tot dusver niet belangrijk geslacht. Hij was in 1571 gezworene geworden en werd in 1575 als kluitmeester vermeld. In 1580 werd hij opgenomen in de gekatholiseerde Raad.

Helmichs. Hendrik Helmichs stamde uit een oldenzaals geslacht en was van beroep lakenhandelaar. Hij was eigenaar van het zogenaamde Gotische Huis in de Brugstraat. Tot zijn naaste familie behoorden de Coiters en de Swartwolts. (38)

Heynens. Garbrant Heynens was afkomstig uit Appingedam en van beroep lakenkoopman. Waarschijnlijk was hij niet onbemiddeld, aangezien hij in 1583 door koop de borg Mentheda (voor 1000 guldens) en in 1589 de Almaheerd (te Saaksum) wist te verwerven. In 1577 was hij burgergedeputeerde, in 1579 gildrechter en in 1580 werd hij na de katholisering van de Raad in dat college opgenomen. (39)

Hinrichs. Berent Hinrichs (Maler) was in 1571 bouwmeester geweest. We weten verder weinig van hem. Een dochter van hem huwde met een Geert Arents, maar het is niet duidelijk of dit het raadslid is.

Jansz. Barelts Jansz (Molmaker) was een van die personen die na de overgang naar spaanse zijde in de Raad werd opgenomen. Eppens vermeldt hem in 1587 als artilleriemeester van de stad. Door een huwelijk met

een Suydewint was hij een zwager van Popcko Everardi d'Embda. (40)

Jarges. Jarges was in Groningen een zeer bekende naam. Reeds voor het eind van de veertiende eeuw speelden zij een rol in de magistratuur. Albert Jarges stond bekend als een zeer fel katholiek. Bijgestaan door Jezuïten en het gemeen zou hij in 1594 een 'op-roer' bewerkt hebben om plannen van enkele aanzienlijke groningers te voorkomen, die tot overgave van de stad aan het staatse leger geneigd waren. (41)

Koenink. Vermoedelijk behoorden Syert en Redmer Koenink tot het geslacht van die naam dat vanaf het begin van de eeuw magistratuurleden leverde. Naast de katholieke tak bestond er blijkbaar een protestantse, want onder de gevangene en gevluchte protestanten lezen we de namen van de raadsleden Herman Koenink en de gezworene Egbert Koenink. (42)

Lewe. Evenals Jarges was dit een oud magistratuursgeslacht. Afkomstig uit Drente was de familie snel opgeklommen tot de hoogste kringen in de stad (der-tiende en veertiende eeuw) en had van daaruit haar bakens verlegd naar de Ommelanden (hoofdelingen te Ulrum) en terug naar Drente (gegoed te Peize en Noordsleen). De in de lijst opgenomen Johan Lewe was heer van Hansouwe (te Peize) en Asinga (te Ulrum).

Marissingh. Bij Eppens wordt Johan Marissingh verkeerd aangeduid als Masseringk. Waarschijnlijk was hij drechts van afkomst. In 1577 behoorde hij tot de burgergedeputeerden. In hetzelfde jaar werd hij in de Gezworene Gemeente gekozen. In 1580 werd hij na de overgang naar de spaanse zijde de Raad binnen gehaald. Daarna vernemen we niets meer van hem. (43)

Mensens. Herman Mensens (gest. 24 november 1593) was in 1577 een van de burgergedeputeerden die bij de raadsvergaderingen aanwezig mochten zijn. Als zoveler van zijn mede-gedeputeerden bracht hij het spoedig tot gezworene (1579), waarna hij regelmatig in dit college optrad. Vlak voor zijn dood zat hij nog een jaar in de Raad.

Moysteen. De vader van Frederik Moysteen was een uit Emden afkomstige katholieke balling. De zoon zette het beroep van zijn vader, koopman, voort. Door zijn huwelijk met Elletien Potter raakte hij verwant aan de Willema's en de Ter Braeck's, die na zijn kinderloze dood ook de erfgenamen zouden worden. Hij was in Groningen onder meer eigenaar van het Canterhuis in de Brugstraat. Frederik Moysteen was zijn carrière begonnen als burgergedeputeerde in 1577. Hetzelfde jaar werd hij reeds gekozen in de Raad. Ondanks zijn veelvuldige afwezigheid, in verband met zijn contacten elders (Emden), werd zijn zetel in de Raad opgehouden, volgens Eppens omdat hij zeer goed bekend stond. (44)

Papinck. Over Johan Papinck is niet veel bekend. Gezien zijn naam was hij waarschijnlijk drechts van afkomst. In 1576 was hij reeds gezworene.

Peters (Schwaechman). Herman Peters Schwaegman was van beroep paardekoper. Hij was verwant aan de familie Suydewint, evenals Barel Jansz Moltmaker en Popcko Everardi d'Embda. (45)

Roeberts. Derck Roeberts (gest. 15 augustus 1581) was volgens Eppens afkomstig uit Oost-Friesland. Na het 'verraad' had hij zich een vaste positie in de Raad verworven. Eppens noemt hem zeer spaansgezind. Hij zou hebben geijverd om de gevangenen van 1580 niet op hun woord vrij te laten. Naast het andere raadslid Roleff Roeberts worden in deze periode verder vermeld de gezworenen Johan en Herman Roeberts. (46)

Rolteman. De familie Rolteman was van oorsprong afkomstig uit Wijtwerd. Een Hildebrand Rolteman was reeds in 1525 burgemeester van de stad. Albert Rolteman (gest. 1588) was waarschijnlijk een kleinzoon van bovengenoemde Hildebrand, en een broer van de Hildebrand Rolteman die na de Reductie hoofdman en burgemeester zou worden. (47)

Rijckens. Rycke Rijckens (gest. 19 maart 1593) was in 1578 gezworene, kwam in 1582 in de Raad, was in 1585 wijntapper en trad in 1593 op als pondmeester. Van hem is niet veel meer bekend.

Schatter. Dit was een nieuw geslacht in de stedelijke magistratuur. Wolter Schatter (gest. 24 maart 1592) was al in 1570 medehoofdman geworden en bleef dit, als gevolg van de magistratuur-continuatie onder Alva en Requesens tot 1576. Vreemd genoeg werd hij daarna geen burgemeester. In 1579 kwam hij echter terug in de magistratuur. Hij werd in dat jaar hoofdman als vervanger van Reint Alberda die geen zitting had genomen.

Symens. Evert Symens, lakenkoopman van beroep, was al in 1571 raadslid, in 1573 kluftmeester en in 1577 wijntapper en accijnsmeester van de wijn.

Thedema. De Thedema's speelden al enige tijd een rol in de stedelijke politiek van Groningen. In 1469 was reeds een Johan Thedema burgemeester van de stad. De hier genoemde Johan Thedema (gest. ca. 8 februari 1592) was al in 1562 burgemeester geworden. Zijn zoon, ook een Johan, nam na de Reductie weer een magistratuurpositie in. (48)

Ubbena. Joachim Ubbena was een zoon van Wilhelm Ubbena, die van 1506 tot 1534 kanselier van Oost-Friesland was, maar die streek had moeten verlaten om zijn katholieke geloof. Ook Joachim was fel katholiek, in tegenstelling tot zijn broer Willem, die in 1580 van het toneel verdween. Joachim Ubbena's activiteiten werden bijzonder gewaardeerd: meerdere malen werd hij aangewezen als afgezant van de stad. In 1582 werd hij samen met Johan van Gouda naar Philips II in Spanje gestuurd, in verband met een kwestie rond het stapelrecht. Aldaar werd hij door de koning tot ridder geslagen. (49)

Ulger. De Ulgers kwamen al vroeg voor in de groninger magistratuur. Wat de familierelatie tussen Evert en Ulger was is mij onbekend. Evert Ulger, reeds vanaf 1564 in de Raad, werd in 1580 hoofdman in plaats van Willem Ubbena.

Upkena. Egbertus Upkena was een kosterszoon uit Oost-Friesland en van beroep lakenkoopman. In 1576 werd hij voor het eerst raadslid. In 1580 was hij tot het 'verraad' eerst olderman van het Gildrecht geweest, daarna werd hij opgenomen in de gekatholiceerde Raad. (50)

Vinckenborch. Jacob Vinckenborch was een bekend hopman in zijn tijd. Eppens noemt in 1589 het overlijden van een Thomas Vinckenborch 'nu raedtheer in Groningen, ertijdes hopman onder hartoch Alva'. (51) Duidelijk is dat dit Jacob Vinckeboch moet zijn. Naast Jacob moet nog Evert Vinckenborch worden genoemd. Hij was in 1585 wijntapper en trad na 1591 op als gezworene.

Willema. Van Jasper Willema heb ik niet veel kunnen achterhalen. In 1571 was hij reeds gezworene en in 1575 en 1576 trad hij op als gildrechter.

Wijffringh. De Wijffringh's (of varianten op die naam) waren van oorsprong afkomstig uit Oldenzaal. Reeds de gehele eeuw speelden zij in de magistratuur een rol. Naast Johan Wijffringh wordt in deze periode Sicco Wijffringh (zijn broer) vermeld, die meerdere malen optrad als gildrechter. Na de Reductie namen opnieuw leden van de familie zitting in de magistratuur.

besluit

Het magistratuurbestel van Groningen in deze periode was een gesloten geheel. Een minimum aantal personen werd gebruikt om de rijen te vullen. Slechts de dood van oude leden bracht nieuwe gezichten in de groep. Het blijkt dat de gezworenen bij de raadskeur aan niet geschreven regels waren gebonden. De raadsleden werden altijd gekozen uit de groep van de oud-raadsleden. Indien die groep niet groot genoeg was, dan kon er een nieuwe naam aan het lijstje worden toegevoegd. Onduidelijk is of dit kon geschieden

naar eigen keuze, of dat ook hier sprake was van, niet te achterhalen, ongeschreven tradities.

Opvallend is dat de groep van oorsprong niet-groningse magistraatsleden groot was: Aldringa, Van Bommel, d'Embda, Helmichs, Heynens, Moysteen, Roeberts, Ubbena en Upkena. Hun katholieke geloof gaf hen de mogelijkheid een carrière op te bouwen in de de groningse magistraat.

Het is vrijwel onmogelijk in de Raad facties aan te duiden. We weten dat zich rond Johan van Ballen een groep formeerde, die in 1594, tijdens het beleg van de stad door staatse troepen, geneigd was de stad over te leveren aan de vijand. Het is echter onduidelijk of dit een tijdelijke factievorming was, of een groepsvorming op langdurige basis. Wil er meer duidelijkheid ontstaan over dergelijke zaken, dan zal verder onderzoek, zowel historisch als genealogisch, noodzakelijk zijn.

noten

1. Voor 1520 had de Raad uit twintig leden bestaan.
2. *Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden*. Deel 21 Vervattende het vervolg der beschrijving van Stad en Lande door A.J. de Sitter en L. van Bolhuis. (Amsterdam, 1793) 128.
3. Ibidem, 104.
4. Ibidem, 122; F.U. Ros, *Rennenberg en de groningse malcontenten* (Assen, 1964) 4; *Diarium Egbert Alting*, W.J. Formsma en R. van Roijen, ed. (Den Haag, 1964) 261.
5. *Diarium Alting*, 260-261.
6. Ibidem, 261 en 508.
7. Zie bijvoorbeeld op de stadsrekening van 1548 de volgende post: 'Berent en Lambert, tunnendragers, hebben Petri anno 48 des Raedes kyste gedragen van boergermeister Syckinghe hues tut boergermeister Albert Jarges hues, nha older gewoente bet. den letsten February 4 st.' *Rekeningen der stad Groningen uit de 16e eeuw*, P.J. Blok ed. (Den Haag, 1896) 389; *Diarium Alting*, 261.
8. Voor de brief van Alva, zie: *Diarium Alting*, 165 nt. 1. De aanhaling van Requesens zijn terug te vinden in *Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden*. Deel 20 Vervattende eenen aanvang der beschrijving van Stad en Lande door A.J. de Sitter en L. van Bolhuis (Amsterdam, 1793) 391.
9. *Diarium Alting*, 323-324; *Tegenwoordige Staat*, dl. 20, 406.
10. *Diarium Alting*, 261; *Tegenwoordige Staat*, dl. 21, 132; H.L. Wichers, *Verklaring van het Tractaat van Reductie der stad Groningen aan de Unie van Utrecht* (Groningen, 1794) 189.
11. E. Wiersum, *De gedwongen vereeniging van Stad en Lande in 1594* (Groningen, 1898) 77-78; *Tegenwoordige Staat*, dl. 21, 132.
12. Wichers, *Tractaat van Reductie*, 189; *Diarium Alting*, 261; *Tegenwoordige Staat*, dl. 21, 132.
13. *Diarium Alting*, 368; Ros, *Malcontenten*, 74-75.
14. R. Fruin, *Geschiedenis der staatsinstellingen in Nederland tot den val der Republiek*, H.T. Colenbrander ed. (Den Haag, 1901) 133.
15. P.G. Bos, *Het groningsche Gild- en Stapelrecht tot de Reductie in 1594* (Groningen, 1904) 42 v.; *Diarium Alting*, 261-262.
16. W.J. Formsma, 'Inleiding' bij: *Diarium Alting*, X.
17. A.J. van der Aa, *Biografisch Woordenboek der Nederlanden* (7 dln., Haarlem, 1852), dl. III, 95.
18. K. van der Laan, *Groninger encyclopedie* (2 dln., Groningen, 1954) dl. I, 279;
19. *Tegenwoordige Staat*, dl. 21, 179-194.
20. Ibidem, 214-225.
21. Ibidem, 225-228.
22. Ibidem, 186.
23. H.L. Hommes, 'Genealogie Aldringa', *Nederlandse Leeuw*, LVI (1938), 99-116.
24. Als bron voor het opstellen van de lijst is vooral gebruik gemaakt van het *Diarium van Egbert Alting*. Egbert Alting hield vanaf 1577 vrij nauwkeurig bij welke raadsleden gekozen waren. Aanvullingen waren te vinden in de *Kroniek van Abel Eppens tho Equart*, J.A. Feith en H. Brugmans ed. (2 dln. Amsterdam, 1911) dl. I, 51.
25. Hommes, 'Aldringa', 99-116.
26. *Diarium Alting*, 323-324.
27. Francisco Verdugo, *Commentaar op de oorlog in Friso*, vert. A.L. de Bruyn, 85.
28. J.B. Rietstap, *Planches de l'Armorial Général* dl. I, pl. CXIV en dl. II, pl. CXVIII; T.W. Siertsema, 'Ubbena', *Nederlandse Leeuw*, LXXV (1967) 127.
29. Verdugo, *Commentaar*, 85-86.
30. *Abel Eppens*, dl. I, 51.
31. J.T.F. Sluiter, 'Het geslacht Van Bommel in Groningen', *Nederlandse Leeuw*, LXVI (1949), 113-115.
32. A.T. Schuitema Meijer, 'Uit de geschiedenis van een oud huis', *Groningse Volksalmanak (GVA)* 1957, 116 v.
33. 'Canter', *Navorscher*, XXXIX (1889) 52.
34. H.L. Hommes, 'Bijdragen tot genealogieën van oude adellijke geslachten in Stad en Lande', (Van Deest), *Nederlandse Leeuw*, LIX (1941) 330 v.
35. Schuitema Meijer, *GVA*, 1957, 106 v.
36. E. van Dijk, 'Dr. Johannes Eelts, ca. 1528-1588, persona te Groningen, en de tegenstelling katholicisme/protestantisme', *GVA*, 1970/71, 16-48; *Abel Eppens*, dl. II, 623.
37. Van der Laan, *Groninger encyclopedie*, dl. I, 191.
38. A.T. Schuitema Meijer, 'Het Gotisch Huis en het Canterhuis in de Brugstraat', *GVA* 1978/79, 7-71.
39. *Abel Eppens*, dl. II, 623.
40. Ibidem, 434 en 699.
41. Van der Aa, *Biografisch Woordenboek*, dl. IV, 40.
42. *Abel Eppens*, dl. I, 47-49.
43. Ibidem, 51.
44. *Diarium Alting*, 501; *Abel Eppens*, dl. I, 51 en dl. II, 700; A.T. Schuitema Meijer, 'Het Gotisch Huis in de Brugstraat te Groningen', *GVA*, 1968/69, 42-69.
45. *Abel Eppens*, dl. II, 621.
46. Ibidem, dl. I, 357 en dl. II, 700.
47. Hommes, 'Bijdragen (Rolteman)', *Nederlandse Leeuw*, LXIII, 303-311.
48. J. Westra van Holthe, *De ridderschap van Drenthe* (Assen, 1950), 64.
49. Siertsema, 'Ubbena', *Nederlandse Leeuw*, LXXXIV, 126-135.
50. W.J. Formsma, 'De landsheerlijke periode' in: *Historie van Groningen* (Groningen, 1981) 199.
51. *Abel Eppens*, dl. I, 51 en 621 en dl. II, 700. Bos, *Gild- en Stapelrecht*, 440.
51. *Abel Eppens*, dl. II, 733.